

KANYÓ ÁRPÁD

LITURGIKUS SZÍNEK

KELETEN

4. rész

Sorozatunk utolsó cikke a „böjti” jelzésnél szereplő színeket vizsgálja. Útmutatónk leírása a „piros” és a „bordó” színek között tesz különbséget. A keleti egyházak előírásait szemlélve a *megkülönböztetésbeli repertoár* ellenben sokkal bővebb: megannyiszor említik a „bíbor” és a „vörös” megnevezéseket is, hogy még jobban különbséget tegyenek az egyes árnyalatok között. A bíbor skarlátvörös, illetve vöröseslila kiegészítő szín, a vörös pedig a szivárvány első színe, alapszín. (A kutatók között abban nincs teljes egyetértés, hogy melyik elnevezés – piros vagy vörös – az igazán helyes a szivárvány alapszínének megnevezésére. Az alábbi tárgyalás esetén különösen igaz, hogy a piros-vörös-bordó között igen csekély a vizuális különbség, valójában a szín tónusa határozza meg az elnevezést.)

A PIROS SZÍN

A piros jól látható, élénk, telített vörös szín, mely a bizánci ikonfestészetben a fehérrel egyenrangú. Szimbolikája szerteágazó: mindenekelőtt **Isten emberek iránt érzett mérhetetlen és lángoló szeretete jelleként értelmezik** Keleten. A János evangéliumában megfogalmazottak szerint ez egészen eddig kiterjed: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda érte” (Jn 3,16). Mivel Jézus Krisztus önnön vérént ontotta értünk, így lemosva bűneinket, ezért **a piros az Ő oldalából kifolyó vér szimbóluma**. Ezt különösképp érzékelteti – nemzeti jelleggel – az orosz egyház húsvéti ünneplése: a fehér ruhában végzett feltámadási szertartást követő húsvéti liturgiától egészen az ünnepkör zárásáig minden istentiszteletet a „szép” pirosban végeznek. Ez a húsvéti időszak liturgikus színe, mert Isten hatalmas szeretete mutatkozott meg Krisztus értünk végbevitt üdvözítő művében. Ez a szín egyúttal **bi-nyonyítja a megtestesülést**, Krisztus emberi testet öltése **valódiságát**,

A GÖRÖGKATOLIKUS METROPÓLIA EPARCHIÁI RÉSZÉRE KIADOTT SZERTARTÁSI UTASÍTÁS, ÚT-MUTATÓ A SZENT SZOLGÁLATOK VÉGZÉSÉHEZ CÍMŰ KIADVÁNY LITURGIKUS SZÍNHASZNÁLTUNKRÓL ÍGY ÍR: „A BIZÁNCI RÍTUST KÖVETŐ EGYHÁZAKBAN NINCS A LITURGIKUS SZÍNEKNEK EGYETEMESEN ÉRVÉNYES RENDSZERE. NÁLUNK A »VILÁGOS« JELZÉSNEEL HASZNÁLHATÓ: FEHÉR, ARANY, EZÜST, SÁRGA, KÉK, ZÖLD; A »BÖJTI« JELZÉSNEEL HASZNÁLHATÓ: PIROS, BORDÓ, LILA, FEKETE.”

és előre jelzi minden ember eljövendő megváltását. Egyik indoklásuk külön nyomatékosítja, hogy Tamás vasárnapjától húsvét ünnepzárásáig még a házasságkötés szertartását is effajta színű istentiszteleti öltözékben kell megülni. Leírások időnként úgy fogalmaznak,

hogy ebben az időszakban a piros ruha arany-nyal díszített kell legyen.

A keleti egyházak értelmezései a piros **őszö-vetségi szimbólumaként** a Mózesnek az égő csipkebokorban megjelenő Istent (Kiv 3,2) szemlélik, aki önmaga „emésztő tűz” (Zsid 12,29; vö. MTörv 4,24), és gyakran hivatkoznak a vándorlás során a zsidó népet éjjel vezető tűzoszlopra (Kiv 13,21). Ál-Areopagita Dénes **a tűz, a lángolás színeként szemléli** e színt, amelyben **láthatóvá válnak az isteni energiák.** Meleg szín, amely „életet adó”, így **az életnek is szimbóluma.**

Előző cikkeink már említették, hogy a Szentháromság személyeihez hozzárendelhető egy-egy szín: a piros ebben a megközelítésben **az Atya személyének, az Ő dicsőségének a jelképe,** aki a mi teremtő és gondviselő Atyánk.

A (tűz)piros Keleten két aspektusból **a vértanúkhoz is hozzárendelt szín:** egyfelől **a hitükért ontott vérük szimbóluma** (amit a román értelmezés e magyarázattal „vörös”-nek ír), ugyanakkor **Isten és az ember kölcsönös, illetve a vértanúk Isten iránt érzett lángoló szeretetének** is jele. (Órigenész a bibort a vértanúságra, a karmazsint pedig a szeretetre vonatkoztatja.)

A Szentséges Pászka ünnepe és a vértanúk emléknapjai mellett – nem egységesen – pirosat írnak elő Keresztelő Szent János fejevétele és a hitüket megvalló szent uralkodók ünnepére (itt az arany/sárga/ és a zöld színek mellett), illetve némely apostolok emléknapjára (ez esetben pedig az arany/sárga/ és a fehér megjelölés után, „vagy” kötőszóval).

Él olyan keleti tradíció, ahol piros színt használnak az Úr körülmelése napján (január 1.), az Áthosz hegyén pedig előszeretettel alkalmazzák (a húsvéti pirosat) az Istenszülő elszenderülése ünnepén. A jeruzsálemi egyház

sajátja, hogy ezt a színt használja a Krisztus életének főbb eseményeit megjelenítő nagyobb ünnepeken, például Krisztus születése (karácsony) ünnepén.

A mi egyházunkban harmincnégy évvel ezelőtt dr. Timkó Imre megyéspüspök az 1983/II. 831. számú körlevélbeli rendeletével a temetési színt így szabályozta: „A Paptestvérek ismételt kérésére ezennel úgy rendelkezem, hogy az egységesítés szempontjából és liturgikus hagyományaink megőrzése, illetve visszaállítás érdekében a papi temetések ezután piros színű liturgikus ruhában történjenek. A további egységesítés érdekében szeretettel kérem Nt. Paptestvéreimet, hogy lelkipásztori prudenciával és tudatos nevelői tendenciával igyekezzenek megértetni Híveinkkel ezt a liturgikus örökségünket, és fokozatosan kezdjük meg a piros (bordó) liturgikus szín bevezetését a világjak temetésénél is. – Ugyanezt kérem a nagybőjti szertartások végzésére vonatkozóan is.”

A BORDÓ SZÍN

Jelen írás – az Útmutatónkban „bordó” elnevezés alatt megjelölt kategóriáról szólva – a fentebb már említett „bíbor” és „vörös” (a mélyebb árnyalatú piros) közötti különbségtételt az alábbiak szerint tárgyalja.

A bíbor kedvelt szín Keleten, az efezusi zsinat óta az Istenszülő és az ő édesanyja, Szent Anna köntösének színe az ikonográfiai ábrázolásokon. Mint a legmélyebb sötétvörös, a bizánci udvarban – az arannyal egyetemben – az uralkodói öltözet színe. Méltóságot és komolyságot sugároz, ugyanakkor – mint a pompa színe – a szemlélőben kellemes érzetet kelt. A földet és eget jelképező színekből összetevődve **az égi és földi egyesítését** is ábrázolja.

Hajdan a császári hatalmat jelölő bíborpalástot a katonák Krisztus megcsúfolásának eszközeként használták fel, a keresztények

számára viszont a gúny e köntöse az Úr igaz királyságának tanújává lett. Jeruzsálemi Szofróniosz a pap ruháját „tűzhöz hasonlatos színű”-ként emlegetve erre a bíborpalástra gondol. Egy 13. századi bizánci író azonban már nem csupán tisztelettel emlegeti az uralkodó bíborát, hanem időközönként gúnyolódva azt is leírja, hogy e színhez „a császári önkény véres kegyetlensége” társul.

Fontos megjegyeznünk, hogy az ősi hagyományban az oltárasztalon található **Evangéliumos könyv borítása** bíborszínű. A 6. századból több emlékmű bizonyítja ilyen színű pergamenre íródott szövegek meglétét is, leghíresebb a 19. század végén a dél-olaszországi Rossano székesegyházában fellelt, most 188 lapból álló, folyamatos írású (uncialis) Evangéliumos könyv (ez jelen formájában hiányos, csak Máté és Márk evangéliuma maradt fenn benne) és a bécsi Genézis-kézirat. (Amikor fémveretes borítót ellátott az Evangélium, a görög hagyományban vasárnaponként a feltámadást ábrázoló kép, vagyis a hátlap van felfelé fordítva; más napokon pedig a megfeszítés ábrázolásával felfelé látható az oltáron.)

Egy orosz magyarázat elmondja, hogy a régi egyházi gyakorlatokban nem volt használatos a fekete szín, hanem nagybőjtre a bíbor szín, a sötétbordó árnyalata volt előírva. Megjegyzi, hogy amennyiben ilyen öltözetet használnak, annak **sötétebb változatának kell lenni a húsvéti piros (vörös) színnél**.

Keleten az Úr keresztjének ünnepeire és emléknapjaira – a későbbiekben elemzendő lila szín mellett – gyakorta sötétpiros az előírás. Ez az **Üdvözítő keresztútját** jeleníti meg. (Amint már láthattuk, Keleten itt is érvényes a sokszínűség: Jeruzsálemben a Szent Kereszt felmagasztalását például zöld színben ünneplik meg.) Ahol a kereszt tiszteletére a bordó színt alkalmazzák – mint fentebb már tapasztaltuk – jelzik, hogy ennek mindenképpen sötétebb pirosnak kell lennie a húsvéti pirosnál. Keresztfelmagasztalás napjára a román ortodox szinódusi magyarázat a „vörös” megjelölést alkalmazza, és szimbólumként ennyit mond: **„Az Úr keresztáldozatát szimbolizálja, a felolvasott evangéliumi szakasz alapján.”**

Az orosz gyakorlat nagycsütörtökre sötétpiros öltözetet ajánl, amikor a templom terítői még feketék, kivéve az oltárasztalt, melyet a Titkos Vacsora asztalterítője emlékére ekkor fehérbe öltöztetnek. Ebben a megközelítésben e szín Krisztusnak a Titkos Vacsorán tanítványainak adott vérének szimbóluma. A böjti időszakokra (a sötét)lila és fekete öltözet mellett ugyancsak említik a sötétpirosat (bordót). Szkaballanovics **a böjt és a megtérés** színeként emlegeti, a **tűzpirosat Krisztus kínszenvedése jeleként** magyarázza. A bordó megjelöléssel az Előhírnök fejvétele napjának leírásánál is találkozhatunk.

A romániai görögkatolikus egyház előírásában (és az ortodox szinódusi leírásban is) a „vörös” terminust találjuk. Ezt az istentiszteleti öltözetet a görögkatolikusok nagybőjtire írják elő és a karácsonyt megelőző böjti időszakra (itt „a helyi hagyományok szerint” megjegyzéssel), valamint egyes ünnepek előestéjére és magára az ünnep napjára (Keresztfelmagasztalás), a tipikoknak megfelelően. Vörös színt írnak elő a szerdai és a pénteki napokra is. Az ortodox szinódusi leírás Keresztfelmagasztalás és a vértanúk napjaira írja használatát. Az 1918-ban megjelent magyar Utasításunk szerint: *„Vörös szín használatos a nagyböjti vasárnapokon (virágvasárnapot kivéve) s ezek délutánjain, az előszenteltek liturgiáján, nagycsütörtökön (este is), pünkösdi vasárnapján, mindenszentek vasárnapján, Illés próféta ünnepén s a vértanúk ünnepein.”*

Az időszakai böjttel kapcsolatban a román leírás az „évközi hagyományos színek” kitéttel említi követendőnek, és ajánlja a gyakori gyónást, hiszen „a böjti időszak az áhitat, irgalmasság, jótékonykodás előmozdítására szolgál, a szentek példája nyomán”.

Ne feledjük, hogy **a királyi ajtó függőnye** a legtöbb keleti egyházban szintén piros (vörös). Ez sem általános: vannak olyan egyházak, ahol a királyi ajtó mögötti függőnyel egyetemben még a mécsesek poharának színe is változik az adott ünnepnek megfelelően, de a görög gyakorlatban a függöny és a mécsesek általában mindig vörös színűek. Hagyományosan **a liturgikus könyvek rubrikái** is vörös (piros) betűkkel nyomtatottak.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye gyakorlata sötétpiros (bordó) vagy lila színt ír elő a Szent Kereszt tiszteletére és a nagyböjti hétköznapokra. Leírásuk megjegyzi, hogy a nagyböjti szombatokon és vasárnapokon világos színt kell használni. Az alábbi engedély is olvasható: „meg kell jegyezni, hogy néhány parókiánkon a helyi tradícióból fakadóan a nagyböjt szombatjain és vasárnapjain is bordó színt használnak. Noha eme gyakorlat ütközik az általános előírással, a helyi szokásra való tekintettel engedélyeztetik e szín (bordó) használatát.”

A LILA SZÍN

Régi görögkatolikus utasításainkban a „viola” megnevezés olvasható, úgy vélem, ez akkoriban a lila színre utalt. Közel száz éve így írták: *„Viola szín felel meg Jézus körülmetélése ünnepén, Karácsony és Vízkereszt előestéin, a Szent Kereszt ünnepein, húshagyó, vajhagyó és a karácsonyt megelőző két vasárnapon, vajhagyó szombaton, a nagyböjt s a többi időszakai böjtek hétköznapjain, Ker. Szent János fejvétele s fejének megtalálása ünnepein.”*

A lila másodlagos szín: a piros és kék alapszínek keveréséből keletkezik. Két alapösszetevője közül egyik a szivárvány színeinek kezdő, másik pedig a záró színe, ezért a keleti magyarázatokban a lila **a két végső pontnak, a kezdetnek és végnek a jelölője**. A Jelenések könyvében így olvasható: „Én vagyok az alfa és omega, a kezdet és a vég, az első és utolsó” (Jel 22,13). Másik magyarázat szerint a lila a hetedik szín a pirostól számítva, ezért **a hetedik napon megpihenő Isten nyugal-mára utal**.

Amint az előbbieken már jeleztük, a sötétpiros mellett az Úr kereszt-jének ünnepeire és emléknapjaira a lila szín előírása is fellelhető, szim-bolizálva **az Úr szenvedéseit és megfeszítettését**. A böjti időkre **a szomorúság, bűnbánat és megtérés** kifejezőjeként szintén előírják (a sötét árnyalatú piros/kék/zöld és fekete színek mellett). Néhány egy-házban a lila a nagyböjti szolgálatok sajátja, ezekben a leírásokban az árnyalatokat megkülönböztetve a „sötétlila” használatát javasolják. A böjtközhöz kapcsolódva e szín **a mértékletességnek** is szimbóluma.

Érdekeségként megemlítek egy olyan orosz leírást, mely a „lila vagy aranyárga” szín használatát írja elő a nagyböjtöt előkészítő vasárna-pokra, és a „nem általánosan” megjegyzéssel Szent Mihály és Gábor fő-angyalok és a többi égi erők (november 8.) ünnepére is.

Egyes keleti egyházakban a lila színű papi fejfedő (kamilavka) éppúgy a **Krisztus szenvedéseibe való beöltözés** jelképe, mint a püspöki mandíász, amely általában szintén lila színű, mivel a püspök Krisztust ábrázolja. A román szinódusi leírás szerint a nagyböjti szertartásokon a főpap sötét (lila, zöld, sötétkék, fekete) színű mandíászt visel, kivéve a szombatot és vasárnapot, illetve az ünnepnapokat.

A FEKETE SZÍN

A közgondolkodásban a fekete a gyász, a vég és a halál szimbóluma. Az ikonográfia **az alvilág jelképeként**, a sir sötétségeként értelke-tti: gondoljunk a Krisztus születését ábrázoló ikon barlangjára vagy a Lázár feltámasztása ikon sirábrázolására. A fekete **a fény hiánya, a nemlét érzékeltetője**. A keleti egyházak többségében főként **a szomo-rúság, a könnyek, a bűnbánat és a megtérés** színe, használat a böjti időszakokban, leginkább a nagyböjtben hangsúlyos: van, ahol a böjti hétköznapok (első héten hangsúlyosan) általános színe (a lila és más sötét színek mellett), másutt főként a nagyhét szent napjain haszná-latos. Olyan gyakorlat is fellelhető, hogy a templom terítői is feketék ebben az időszakban. Lassan évszázados Utasításunk nálunk ezt írta: „Nagy-pénteken a kir. órákon és a vecsernyén, nagyszombaton reggel s a Sz. Bazil-misén az apostol végéig, valamint az esti szertartáson, úgyszintén az u.n. gyászmiséken s a halottak szombatjain fekete ruha használendő” (1918. év, 7.). Az orosz egyházban külön leírják, hogy az egyéb sötét árnyalatok mellett a nagyböjt egyes szombatjain és az eme periódusra eső nagyobb szentek emléknapjain lehet fekete a ruha szí-ne, de arany- vagy ezüstdíszítéssel, mintázattal. A halottak szombatjára és Lázár szombatjára viszont fehér ruha alkalmazását kéri. Említésre méltó, hogy **az orosz egyházban 1730 óta használatos** a fekete szí-nű papi dísz: ebben az évben rendelték el a szentpétervári papságnak, hogy II. Péter cár temetésére lehetőség szerint ilyen színű ruhát vegye-nek, s ettől kezdve terjedt el orosz földön való használat.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében a fekete a temetések szí-ne, de a hét éven aluli gyermek esetében éppúgy, mint a fényeshéten, a fehér szint kell alkalmazni. A román görögkatolikus előírásban is ki-zárólag temetésekre engedélyezett fekete színű epitrahélion és felon használat.

E szín esetében rövid történelmi kitekintést tehetünk magyarországi szabályozásunk tekintetében. Mivel egyházunkban igen elterjedt volt a fekete szín használata nemcsak temetéseken, hanem a halottakért végzett akár temetési, akár évfordulós gyászliturgiákon, az akkori me-gyéspüspök – aki szerint nálunk nyugati hatás ennek használta – közel négy évtizede szükségesnek látta előírás kiadását e szín utóünnepék időszakában való használatáról: „Az utóünnepék hétköznapra eső nap-jaival kapcsolatban pedig a jövőre vonatkozóan úgy rendelkezem, hogy a Szent Liturgiákon csak az utóünnep tiszteletét lehet venni. A fekete liturgikus szín teljesen mellőzendő (a temetésen maradhat a régi rend). Ha halottért kell Liturgiát végezni, akkor is világos színben, utóünnepi énekekkel és olvasmányokkal kell a szent szolgálatot elvégezni. Ugyan-ez vonatkozik az úgynevezett temetési misére is. Az ekténiákban a ha-lottiak vehetők, a Liturgia befejező áldása után a pannichida – ha ezt külön kívánják – feketében elvégezhető.” (1984/II. 215.)

A keleti egyházak liturgikus színeik szabályozásánál **figyelembe veszik az adott szentek tiszteletének fokozatát, illetve az utóünnepeket** (utóünnepi napokon az ünnep színe használatos). Egy orosz leírás is világosan említi ezt. Egyházunkban 1984-ben a következő rendelet született: „Szeretném nyomatékkal felhívni Ft. Papjaimat a Szerartási Utasításban jelzett doxológias és polyeleoszos szentjeink méltó temp-lomi megünneplésére... csak az Utasításban előírt módon végezzék a Szent Liturgiát, még akkor is, ha elhunytért kell azt bemutatni. Fekete színű miseruhát ne vegyenek magukra, hanem világos színű liturgikus ruhát használjanak. Hogy a Liturgián jelenlévők könnyebben megért-hessék rendelkezésemet, nagyon ajánlatos, hogy a pap néhány szóval emlékezzék meg az aznapi nagy szent jelentőségéről, hozzátéve azt is, hogy Krisztus keresztáldozatának értéke nem a fekete színtől vagy a gyász-tropártól függ. Ezzel a rendelkezéssel hatálytalanítom azokat, amelyek a Szerartási Utasításban található január 14. után.” (1984/II. 216.) Rögtön ezt követi annak hangsúlyozása, hogy „húsvéti időben, Mindenszentek vasárnapjáig bezárólag a Szent Liturgia végzésénél a fekete színt teljesen mellőzzék” (1984/II. 217.).

A papság reverendájának általános színe (a szerzetes papoké mindig, a világi papoké más színű is lehet) fekete, és a szerzetesi mandíász és fátyol is ilyen színű. A világi aggodalmaktól való szabadulás vágyát, a lemondást, a szenvedélytelenséget, a bűnbánatot, a lelki nyugalmat és az alázatot szimbolizálják.